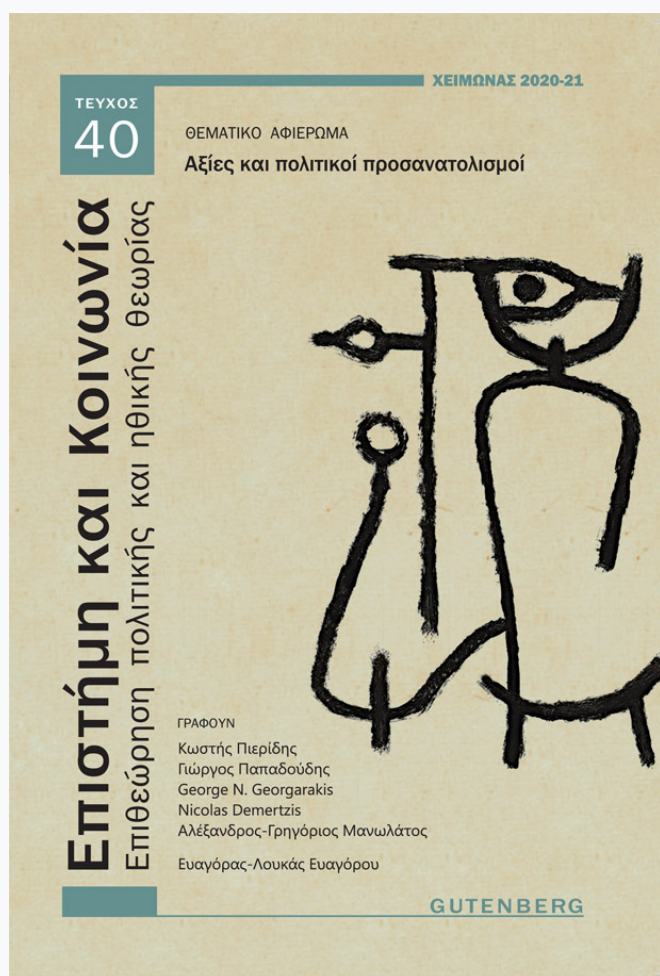

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 40 (2021)

Αξίες και Πολιτικοί Προσανατολισμοί

Προλεγόμενα - Τεύχος 40

Νίκος Δεμερτζής, Βασιλική Γεωργιάδου

doi: [10.12681/sas.27172](https://doi.org/10.12681/sas.27172)

Copyright © 2021, Nicolas Demertzis

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δεμερτζής Ν., & Γεωργιάδου Β. (2021). Προλεγόμενα - Τεύχος 40. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 40, 3-8. <https://doi.org/10.12681/sas.27172>

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ, η λεγόμενη και ‘μακρά δεκαετία’ της κρίσης, υπήρξε έντονη για την ελληνική κοινωνία. Ως προς το κοινωνικο-οικονομικό πεδίο, συντελέστηκε κατάρρευση της οικονομίας και των προσδοκιών και αξιώσεων ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, διεύρυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων, εμφάνιση πολλαπλών κοινωνικών διακρίσεων, αύξηση του ποσοστού φτώχειας και του κινδύνου αποπτώχευσης ιδίως των μελών ευάλωτων ομάδων, απίσχναση της μεσαίας τάξης, περιστολή του κοινωνικού κράτους, έντονες εκπαιδευτικές ανισότητες. Παρά τα σημάδια ανάκαμψης που εμφανίστηκαν στις αρχές του 2019, η εν γένει κατάσταση δεν μεταβλήθηκε ουσιωδώς, όταν μάλιστα οι απαιτήσεις της επερχόμενης 4ης βιομηχανικής επανάστασης είναι προ των πυλών. Ο συνδυασμός ρομποτικής, τεχνητής νοημοσύνης και του διαδικτύου ανθρώπων και πραγμάτων αναμένεται να ασκήσει ασφυκτικές πιέσεις για προσεχείς αλλαγές στην παραγωγική διαδικασία και στο οργανωτικό μοντέλο των δημόσιων υπηρεσιών, αφενός, και των φορέων που δραστηριοποιούνται στον τριτογενή και τεταρτογενή τομέα της οικονομίας, αφετέρου. Λόγου χάρη, η τηλεεργασία και η εξ αποστάσεως απασχόληση επεκτείνονται ολοένα και περισσότερο, με αποτέλεσμα οι διαφορές στην ιδιότητα του εργαζομένου, του εργοδότη και του αυτοαπασχολούμενου να καθίστανται δυσδιάκριτες και να αποδυναμώνονται εργασιακές συμβάσεις και δικαιώματα από τη μια μεριά, αλλά και να ανοίγονται ευκαιρίες απασχόλησης και πολυσθένης ρόλων και ταυτοτήτων από την άλλη.

Το κρίσιμο ζήτημα είναι αν οι παραπάνω αλλαγές θα επέλθουν κατά τρόπο άναρχο ή αν θα αποτελέσουν αντικείμενο (και) σχεδιασμού τεκμηριωμένων δημόσιων πολιτικών, ώστε να οδηγήσουν σε περιστολή των κοινωνικο-πολιτισμικών αποστάσεων και των οικονομικών ανισοτήτων. Οπωσδήποτε, όμως, δύσκολα θα επέλθουν όχι μόνο επειδή ένεκα της πανδημίας έχουν ανατραπεί —πρόσκαιρα έστω— τα δημοσιονομικά δεδομένα της χώρας (200% επί του ΑΕΠ το ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης και 10% το δημόσιο έλλειμα για το 2020) αλλά κυρίως διότι, μεταξύ άλλων, ένας βασικός δείκτης που αφορά την ποιότητα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής εξακολουθεί να κινείται σε χαμηλά επίπεδα. Πρόκειται για τον δείκτη κοινωνικής δικαιοσύνης [social justice index] που κάθε χρόνο διαμορφώνεται από το Ίδρυμα Bertelsmann, περιλαμβάνει 41 χώρες της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ και βάσει 38 ποσοτικών και οκτώ ποιοτικών μεταβλητών αποτελείται από έξι διαστάσεις: την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την αλληλεγγύη των γενεών, την ισότιμη εκπαίδευση, την παροχή υπηρεσιών υγείας, την περιστολή της φτώχειας και την καταπολέμηση των κοινωνικών διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Για την κατασκευή του αντλούνται στοιχεία μεταξύ άλλων από τη μέτρηση PISA και από την Eurostat. Στον γενικό δείκτη η Ελλάδα κατατάσσεται το 2019 στην 35η θέση, αφενός, και τελευταία ως προς την αλληλεγγύη των γενεών και την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, αφετέρου· αμφότερα αποτελούν ενδείξεις της κατάρρευσης του ασφαλιστικού και των ευκαιριών απασχόλησης (<https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/social-justice-in-the-eu-and-oecd/>). Ως προς τις ισότιμες εκπαιδευτικές ευκαιρίες η Ελλάδα κατατάσσεται 31η και ως προς την καταπολέμηση των διακρίσεων και του αποκλεισμού 29η. Σχετικά καλύτερες είναι οι επιδόσεις της στον περιορισμό της φτώχειας (22η) και στις παροχές υγείας (19η). Πέρα από τα υπαρκτά μεθοδολογικά ζητήματα στην κατασκευή δεικτών κάθε είδους, η κοινωνική δικαιοσύνη είναι υπαρκτή συλλογική αξία και δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως αποζημίωση για το κόστος του κοινωνικού αποκλεισμού που επωμίζονται συγκεκριμένες ομάδες, αλλά ως επένδυση κοινωνικής συνοχής με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για όλους.

Στο πολιτικό πεδίο, τώρα, κατά την τελευταία δεκαετία συντελέστηκε σοβαρότατη αναδιάταξη των πολιτικών δυνάμεων της χώρας λόγω της κατάρρευσης του δικομματισμού, με λαϊκιστικές και αντιλαϊκιστικές εγκλήσεις να κατακλύζουν τη δημόσια σφαίρα, με επιπολάζουσες εκδηλώσεις λεκτικής και σωματικής βίας που είχαν μάλιστα σημαντικά περιθώρια κοινωνικής αποδοχής, με επταετή κοινοβουλευτική παρουσία ναζιστικού κόμματος και την τετραετή κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ επί τη βάσει της συγκυριακής, όπως αποδείχθηκε, διαίρεσης μνημόνιο-αντιμνημόνιο. Παράλληλα, ενισχύθηκε ως ένα σημείο η κοινωνία πολιτών με από τα κάτω πρωτοβουλίες αντιμετώπισης της οικονομικής ύφεσης και της διαχείρισης των προσφυγικών/μεταναστευτικών ροών. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τις συντελεσθείσες κοινωνικο-οικονομικές ανατροπές έχουν οδηγήσει λίγο έως πολύ στον κλονισμό του μεταπολιτευτικού κοινωνικού συμβολαίου. Παραπέμπουν σε μια πολυεδρική κρίση (πηδαλιουχική-διοικητική, δημοσιονομική, κρίση εκπροσώπησης). Η κρίση αυτή άντλησε και αντλεί από α) μια κρατικοδίαιτη εσωστρέφη και ευνοιοκρατική [crony] μικρο-καπιταλιστική και εν πολλοίς μεταπρατική οικονομία· β) την αναποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης και του συστήματος απονομής δικαιοσύνης· γ) μια χρόνια πολιτική δυσανεξία· δ) τη σπάνη γεφυρωτικού και διασυνδεδετικού κοινωνικού κεφαλαίου· και στ) την παρουσία αρχαϊκών και κρυπτο-αποικιακών πολιτισμικών προτύπων. Σε πολιτικο-πολιτισμικό επίπεδο οι παράγοντες αυτοί έχουν οδηγήσει μετά το 2010 σε μια συνθήκη αδιάλειπτης αβεβαιότητας, η οποία έχει ενεργοποιήσει κατά ανεπίστρεπτο τρόπο μια βαθιά ριζωμένη ‘πολιτική του συναισθήματος’.

Εδώ και δεκαπέντε τουλάχιστον χρόνια, υπό την επήρεια της ‘θυμικής στροφής’ στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές σπουδές, τα συναισθήματα έχουν συμπεριληφθεί στην εμπειρική πολιτική ανάλυση, ποσοτική και ποιοτική, ως βασική εξηγητική και ερμηνευτική παράμετρος. Ταυτόχρονα, όμως, έχει καταστεί σαφές ότι ακόμα και με τη συμπερίληψη των συναισθημάτων και των συγγινήσεων στην πολιτικο-κοινωνιολογική ανάλυση —πράγμα, βεβαίως, κάθε άλλο παρά αυτονόητο—, πολιτικές απόψεις και συμπεριφορές δεν μπορούν να κατανοηθούν επαρκώς χωρίς να ληφθεί υπόψη το αξιακό πλαίσιο του πολιτικού πράττειν. Για την κατα-

νόηση των αιτιών και των συνεπειών της κρίσης, σε εθνικό κυρίως αλλά και σε διεθνές επίπεδο, το περιοδικό μας έχει δώσει ιδιαίτερη προσοχή. Κατά το διάστημα 2014-2018 σε πέντε αφιερωματικά τεύχη (αλλά και σε αρκετές βιβλιοκρισίες) έχουμε ασχοληθεί με τις αιτίες της κρίσης, τις ανισότητες και τη φτώχεια και, ως συνοδά αυτών φαινόμενα, με τη ριζοσπαστικοποίηση, την ξеноφοβία και τον ρατσισμό, τη συνωμοσιολογία, τις συμβολικές-πολιτισμικές εκφράσεις της λαϊκής δυσφορίας. Στο τεύχος 38 στηριζόμενος στο ψυχο-πολιτισμικό μοντέλο των αξιακών-πολιτισμικών προτύπων του Geert Hofstede, ο Ηλίας Κατσούλης ερμήνευσε την εξακολούθητική αποτυχία μεταρρυθμιστικών πολιτικών και την ίδια την έλευση της κρίσης από το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των πολιτισμικών θεμελίων της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας έχουν προνεωτερικό, αν όχι αντνεωτερικό, πρόσημο. Η πολιτικο-πολιτισμική αυτή προσέγγιση συνεχίζεται εν πολλοίς στο παρόν τεύχος. Μόνο που, μεταξύ άλλων, βάση εκκίνησης τώρα δεν είναι το ερευνητικό πρωτόκολλο του Hofstede αλλά οι παγκόσμιοι αξιακοί χάρτες των Ronald Inglehart και Christian Welzel. Στο άρθρο του 'Αριστερά-Δεξιά, θρησκεία και μεταϋλισμός: το περιεχόμενο των διαιρέσεων στη σύγχρονη Ελλάδα' ο Κωστής Πιερίδης χρησιμοποιεί δεδομένα από το 7ο κύμα της παγκόσμιας έρευνας αξιών [WVS] και σε συνδυασμό με άλλες βάσεις κοινωνικών δεδομένων μελετά τις διακρίσεις, τις διαιρέσεις και τις πολιτικές διαιρετικές τομές στην Ελλάδα εστιάζοντας κυρίως στη διαίρεση Δεξιάς-Αριστεράς και στην αξιακή διάκριση υλισμού-μεταϋλισμού για να καταλήξει ότι, παρά την απουσία μιας κλασικής θρησκευτικής διαίρεσης, θρησκευτικές αξίες και πρότυπα συγκροτούν έναν βασικό συντελεστή που εισφέρει στην εξήγηση της εκλογικής συμπεριφοράς στη χώρα. Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, στο κείμενο του Γιώργου Παπαδόπουλου 'Μια μεθοδολογική προσέγγιση εναλλακτικών πολιτισμικών χαρτών με βάση τις αξίες' γίνεται μια συστηματική συζήτηση γύρω από τη μεθοδολογία της μελέτης των αξιών, όπως αυτές καταγράφονται στα ερευνητικά πρωτόκολλα της WVS. Χρησιμοποιώντας τα πρόσφατα δεδομένα του 7ου κύματος αλλά και το σύνολο των μετρήσεων σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες για το διάστημα 1981-2017, στο άρθρο αναπτύσσονται δύο εναλλακτικές μεθοδολογικές διαδρομές για να πε-

ριγγραφούν ορθοί και μη ορθοί τρόποι στην ανάλυση των στοιχείων βάσει των οποίων μετατοπίζεται το στίγμα της Ελλάδας στους παγκόσμιους χάρτες αξιών, τόσο του Inglehart όσο και του Welzel. Στο άρθρο του 'Anatomy of the rally 'round the flag effect', ο George N. Georgarakis μελετά τις αντιδράσεις των ατόμων σε περιόδους κρίσης, κατά τις οποίες οι πολίτες συσπειρώνονται —περιστασιακά— γύρω από τις πολιτικές ηγεσίες. Περιγράφει διαφορετικές εξηγήσεις του φαινομένου δίνοντας έμφαση στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής και την πολιτικο-ψυχολογική προσέγγιση. Κλίνοντας προς τη δεύτερη, εστιάζει σε επιμέρους θυμικές αντιδράσεις (θυμός, φόβος, αγωνία), οι οποίες συνδέονται με διαφορετικές πολιτικές συμπεριφορές.

Εκτός θεματικού αφιερώματος, από τη σκοπιά της πολιτικής κοινωνιολογίας των συγκινήσεων/συναισθημάτων, το άρθρο του Nicolas Demertzis 'What moves social movements? The role of emotions in collective action' αναφέρεται στη θυμική ενέργεια που κινεί τη γένεση, τη δράση και την παρακμή των κοινωνικών κινημάτων. Επισημαίνεται η αναγκαιότητα της συμπερίληψης του θυμικού στην πολιτική ανάλυση και ειδικά στην κατανόηση της συγκρουσιακής πολιτικής, περιγράφεται η ατζέντα της κινηματικής δράσης εν σχέσει προς τη συναισθηματική αναπλαισίωση των επίμαχων διακυβευμάτων, καθώς και ο ρόλος των Μέσων στην απήχηση της κινηματικής δράσης. Η θυμική ανάλυση της συλλογικής δράσης, ένα πεδίο που από την αρχή της δεκαετίας του 2000 έχει συγκεντρώσει την προσοχή πολλών αναλυτών, δεν λειτουργεί ως μια υπαλλακτική θεωρητική προσέγγιση, όσο ως μια συμπληρωματική σκοπιά για την κατανόηση του κινηματικού φαινομένου. Στο άρθρο του 'Η ρουσσική ερμηνεία της Θεωρίας της Δικαιοσύνης' ο Αλέξανδρος Γρηγόριος Μανωλάτος επιχειρεί να αναδείξει την ευρύτερη επιρροή που δέχθηκε ο John Rawls στη Θεωρία της Δικαιοσύνης από τη ρουσσική σκέψη υποστηρίζοντας ότι Rousseau και Rawls μοιράζονται μια κοινή αντίληψη για την ανθρώπινη φύση. Η προσθήκη αυτής της οπτικής, σύμφωνα με τον Μανωλάτο, προσφέρει νέα εργαλεία ανάγνωσης και κατανόησης της ρωσισανής θεωρίας.

Ο Ευαγόρας Λουκάς Ευαγόρου στο βιβλιογραφικό του δοκίμιο 'Άσκηση εξουσίας: η βυζαντινή και η αναγεννησιακή

δυτική σκέψη' επικεντρώνεται στο φαινόμενο της ηγεσίας μέσα από μια συμπλεκτική ανάγνωση δύο κειμένων για τον Ηγεμόνα, του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου (*Ο Ηγεμών*, εκδ. Αρμός) και του Νικολό Μακιαβέλι (*Ο Ηγεμόνας*, εκδ. Κάκτος). Στο τεύχος φιλοξενείται, επίσης, βιβλιοκρισία δύο σημαντικών έργων του Francis Fukuyama (*The Origins of Political Order* και *Political Order and Political Decay*, εκδ. Profile Books), η οποία υπογράφεται από τον Μάνο Τσατσάνη· τα δύο βιβλία συνθέτουν ένα εντυπωσιακό πανόραμα των μορφών πολιτικής οργάνωσης από τις προϊστορικές νομαδικές κοινότητες μέχρι τις σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης. Το 40ό τεύχος του περιοδικού φιλοξενεί, επίσης, βιβλιοπαρουσιάσεις από την επιστημονική ελληνική εργογραφία.

Οφείλουμε, τέλος, να πληροφορήσουμε τους αναγνώστες μας ότι λόγω της πανδημίας υπήρξε —όπως εξάλλου και σε άλλα επιστημονικά περιοδικά στην Ελλάδα και το εξωτερικό—, ανατροπή του αρχικού μας σχεδιασμού και δεν κατέστη δυνατή η έκδοση δύο τευχών εντός του 2020.

Νίκος Δεμερτζής
Βασιλική Γεωργιάδου